DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14545880

ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ନାଟ୍ୟଦିଗନ୍ତ

ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧ

ଲିକୁ ବେହେରା

ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସାର :

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରକାଳରେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ଜଗତରେ ନବନାଟ୍ୟ ବା ନୂତନ ନାଟ୍ୟଧାରାର ପ୍ରଚଳନ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଯ୍ୟାୟ । ଏହି ନବନାଟକ ଧାରା ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଥମେ ନାଟ୍ୟକାର ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ସ୍ୱରଚିତ 'ଆଗାମୀ'(୧୯୫୦) ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ମନୋରଞ୍ଜନ ପାରମ୍ପରିକ ନାଟ୍ୟ ରଚନାରୁ ନିଜ ନାଟ୍ୟକାର ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ପରୀକ୍ଷାଧର୍ମୀ ବୌଦ୍ଧିକ ଓ ଲୋକ ଉପାଦାନ ଶୈଳୀ ଭିତ୍ତିକ ନାଟ୍ୟ ରଚନାରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ପାଇଥିଲା ନୂଆ ରୂପ । ଆଲୋଚ୍ୟ 'ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ନାଟ୍ୟଦିଗନ୍ତ' ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ପ୍ରଥମେ ମନୋରଞ୍ଜନଙ୍କ ଜନ୍ମ, ନାଟ୍ୟକଳା ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ ଓ ଅଭିନୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ପରେ ନବନାଟକର ସ୍ୱରୂପ, ମନୋରଞ୍ଜନଙ୍କ ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟି ଓ ସାରସ୍ୱତ ସ୍ୱୀକୃତିର ପରିଚୟ ଦିଆଯାଇଛି । ନାଟ୍ୟକାର ଦାସଙ୍କ ପାରମ୍ପରିକ ନାଟ୍ୟ ରଚନା ସହ ବେତାରରେ ତାଙ୍କର ଯୋଗଦାନ ଓ ଭୂମିକା ବିଷୟ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ୧୯୬୪ରେ ଗଠିତ ସୌଖିନ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା 'ସୃଜନୀ' ସହ ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ସମ୍ପୃକ୍ତି, ସୃଜନୀର ସୃଜନ ବୀଣାରେ ବାଦିତ ମନୋରଞ୍ଜନଙ୍କ ତିନୋଟି ନାଟକ ('ସାଗର ମନ୍ଥନ', 'ବନହଂସୀ', 'ଅମୃତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଃ')ର ଅନ୍ତଃସ୍ୱରୂପକୁ ଉଦଘାଟିତ କରିବା ସହ 'ଉର୍ମି', 'ଶବ୍ଦଲିପି', 'କ୍ଳାନ୍ତ ପ୍ରଜାପତି' ଓ 'ବିତର୍କିତ ଅପରାହ୍ନ' ନାଟକକୁ ଆଲୋଚନାର ପରିସରଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । 'କାଠଘୋଡ଼ା', 'ନନ୍ଦିକାକେଶରୀ' ପରି ଲୋକ ଉପାଦାନ ଶୈଳୀଭିତ୍ତିକ ନାଟକକୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇ ପରିଶେଷରେ ଉପସଂହାରରେ ନାଟ୍ୟକାର ଦାସଙ୍କ ନାଟକଗୁଡ଼ିକର ବିଶେଷତା ସଂମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋକପାତ କରାଯାଇଛି । ମୋଟ୍ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ନାଟ୍ୟକାର ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ନାଟକର ନାନା ଦିଗ ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି ।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦ: ନୂତନ ନାଟ୍ୟଧାରାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ, ନାଟକ ପ୍ରତି ଦୁର୍ବଳତା, ନବନାଟକର ସ୍ୱରୂପ, ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟି ଓ ସାରସ୍ୱତ ସ୍ୱୀକୃତି, ପାରମ୍ପରିକ ନାଟକ, ନବନାଟକର ପ୍ରଥମ ଅର୍ଘ୍ୟ, ସୃଜନୀ, ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ଅସହାୟତା, ଯୁବଶକ୍ତିର ବିପ୍ଳବ, ନିଷ୍ପ୍ରାଣ ଜୀବନ, ଲୋକନାଟ୍ୟ ଶୈଳୀ, ଅବଦମିତ ମନ ଓ ପିଢ଼ିଗତ ବ୍ୟବଧାନ ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଦେଖାଦେଇଥିବା ନୂତନ ନାଟ୍ୟଧାରାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଭାବରେ ନାଟ୍ୟକାର ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସ(୧୯୨୧-୨୦୧୩) ପରିଚିତ । ମନୋରଞ୍ଜନ ପାରମ୍ପରିକ ନାଟ୍ୟ ରଚନାରୁ ନିଜ ନାଟ୍ୟକାର ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ହେଁ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ପରୀକ୍ଷାଧର୍ମୀ ଓ ଲୋକ ଉପାଦାନ ଶୈଳୀ ଭିତ୍ତିକ ନାଟ୍ୟ ରଚନାରୁ ନିଜକୁ ଦୂରେଇ ପାରିନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଲେଖନୀ ମୁନରେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ପାଇଥିଲା ଏକ ନୂଆ ରୂପ । ନାଟ୍ୟକାର ଦାସ

ଯୋଗାଯୋଗ :
ଲିକୁ ବେହେରା, ଅଧ୍ୟାପକ, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ନାଚୁଣୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ଖୋର୍ଦ୍ଧା
Email: beheraliku051@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-6050-2161

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial Share Alike 4.0 License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work non commercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

For reprints contact: *pracheepatrika@rediffmail.com*

ପ୍ରାପ୍ତି	ସମୀକ୍ଷିତ	ଗୃହୀତ	ପ୍ରକାଶିତ
୨.୮.୨୦୨୪	୧୦.୧୦.୨୦୨୪	୨୫.୧୧.୨୦୨୪	୧.୧୨.୨୦୨୪

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କିପରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିବେ : ଲିକୁ, ବେହେରା, ୨୦୨୪ । ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ନାଟ୍ୟଦିଗନ୍ତ । ବାସ୍ତବତାର ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ । ଭାଗ :୧୦, ସଂଖ୍ୟା : ୯, ପୃଷ୍ଠା :୫୩-୫୮ ।

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନ୍‌ଲାଇନରେ ପଢିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ

Quick Response Code:

Available online at :
https://pracheenews.com/

DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.14545880

Article No - BPP00248

ଓଡ଼ିଆ ନାଟକକୁ ସଚେତନ ଭାବେ ବିଶ୍ୱ ନାଟକର ସମକକ୍ଷ କରାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏଥିରେ ସଫଳ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଯୁଗରୁଚିର ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ଦର୍ଶକର ନୂତନ ରୁଚି ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ।

ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସ ୧୯୨୧ ମସିହା ଜୁଲାଇ ୨୫ ତାରିଖରେ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଝାରକଟା ପାଟଣା ଗ୍ରାମରେ ପିତା ଆର୍ତ୍ତବନ୍ଧୁ ଦାସ ଓ ମାତା ସୁଲୋଚନା ଦେଈଙ୍କ କୋଳରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲେ । ପିଲାଦିନେ ଗାଁଆ ପେଣ୍ଡାଲରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଉଥିବା ନାଟକ ଦେଖି ଥିଏଟର ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢ଼ିବାବେଳେ ଛାତ୍ର ଜୀବନରୁ ବିଭିନ୍ନ ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଅଭିନୟ କରି ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ନାଟକ ପଠନ ଓ ଅଭିନୟ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ମନ ସ୍ୱତଃ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । ମାଟ୍ରିକ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇସାରିବା ପରେ ମନୋରଞ୍ଜନ ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହ ମିଶି ନାଟକ କରିବା ପାଇଁ 'ଫ୍ରେଣ୍ଡସ କ୍ଲବ୍' ନାମକ ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ିଲେ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ମାଧ୍ୟମରେ ସେମାନେ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କ ନାଟକ 'କୋଣାର୍କ' କୁ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ଏହି ନାଟକରେ ମନୋରଞ୍ଜନ 'ଧରମା' ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସୁନ୍ଦର ଅଭିନୟ ପାଇଁ ଦର୍ଶକ ସମେତ ତାଙ୍କ ବାପା ନିଜେ ପେଣ୍ଡାଲ ଉପରକୁ ଉଠିଆସି ମନୋରଞ୍ଜନଙ୍କ ବେକରେ ପୁରସ୍କାର ସ୍ୱରୂପ ଏକ ରୌପ୍ୟ ପଦକ ଝୁଲାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଯାହା ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ପାଠକଲେ ଜଣାଯାଏ । ମାଟ୍ରିକ ପାସ କରି ରେଭେନସା କଲେଜରେ ପଢ଼ିବା ବେଳେ ମନୋରଞ୍ଜନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶର ଅନେକ ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ନାଟକକୁ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲେ । ଏହି ଅଧ୍ୟୟନ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ନାଟକ ଲେଖିବା ପାଇଁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲା । କଲେଜ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ନାଟକ ଲେଖିବା ଓ ଅଭିନୟ କରିବା ଉଭୟ ଦିଗ ପ୍ରତି ମନୋରଞ୍ଜନଙ୍କ ଦୁର୍ବଳତା ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ କେବଳ ନାଟ୍ୟ ରଚନାରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିବାକୁ ମନୋରଂଜନ ଦାସ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇଥିଲେ ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପର ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ନୂତନ ଚିନ୍ତା, ଚେତନା ଏବଂ ଭିନ୍ନ ଶୈଳୀର ସ୍ୱାକ୍ଷର ବହନ କରିଥିଲା । ପୂର୍ବେ ନାଟକରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଥିବା ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟା ଏହି ସମୟରେ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମସ୍ୟାରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଥିଲା । ଜୀବନର ସୁସ୍ଥ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଠାରୁ ତା'ର ହତାଶା, ନୈରାଶ୍ୟ ରୂପକୁ ସହାନୁଭୂତି ସହିତ ଦେଖିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି କାଳର ନାଟକ ସମାଜ ସର୍ବସ୍ୱ ଅପେକ୍ଷା ବ୍ୟକ୍ତି ସର୍ବସ୍ୱ ହୋଇଥିଲା । ମଣିଷର ବାହ୍ୟ ବାସ୍ତବତା ଅପେକ୍ଷା ଅନ୍ତଃ ଜଗତର ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ରକୁ ନାଟକରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଗଲା । ନାଟକରେ ପ୍ରତୀକ ଓ ମିଥ୍ ର ପ୍ରଚୁର ପ୍ରୟୋଗ ହେତୁ ମୁଖା ପିନ୍ଧା ମଣିଷର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ଉଦଘାଟିତ ହେଲା । ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଅତ୍ୟଧିକ ପ୍ରୟୋଗ ହେତୁ ନାଟକ କ୍ରମଶଃ ବୌଦ୍ଧିକ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଏହି ବୌଦ୍ଧିକ ନାଟକର ଦର୍ଶକ ସାଧାରଣ ଲୋକ ନ ହୋଇ, ହେଲେ ସହରର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଗୋଷ୍ଠୀ । ଏହି ସମୟକୁ ଓଡିଶାରେ ପାରମ୍ପରିକ ରଙ୍ଗମଙ୍ଗ ଗୁଡ଼ିକର ଆୟୁଷ ସରି ସରି ଆସିଲା । ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ଜନ୍ମ ନେଲା ସୌଖିନ ରଙ୍ଗମଂଚ ବା ଗ୍ରୁପ୍ ଥିଏଟର । ଏସବୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପଛରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶର ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଥିଲା ମୁଖ୍ୟ କାରଣ । ନାଟ୍ୟକାର ଇବସନ୍ ଙ୍କ 'A Dolls House' ଆସିବା ପରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଗଲା । ଏହା ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟକାର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ନାଟକର ଆଙ୍ଗିକ ଓ ଆତ୍ମିକ ଦିଗରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା । ନାଟକରେ ଅଙ୍କର ସୀମିତତା ସହ ଦୃଶ୍ୟହୀନତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନତା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ନବନାଟକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଚରିତ୍ର, ସଙ୍ଗୀତ, ନୃତ୍ୟର ହ୍ରାସ ହେଲା । ଆଲୋକ ସମ୍ପାତ ଦ୍ୱାରା ଚରିତ୍ର ଉପରେ ପକାଇ ତା' ର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଗଲା । ଏହି ନବନାଟକକୁ ଓଡିଶାରେ ଉନ୍ମେଷ ଓ ବିକାଶ କରାଇବାରେ ନାଟ୍ୟକାର ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ଥିଲା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ।

ମନୋରଂଜନ ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଜଣେ ସ୍ମରଣୀୟ ସ୍ରଷ୍ଟା । ୧୯୪୨ ମସିହାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ନାଟକ 'ରାତ୍ରି' ରଚିତ ହୁଏ । ଯାହା ଅଦ୍ୟାବଧି ଅପ୍ରକାଶିତ । ପରେ 'ଜନ୍ମମାଟି'(୧୯୪୩), 'ଯୌବନ'(୧୯୪୫), 'ଅଗଷ୍ଟ ନ''(୧୯୪୭), 'କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ'(୧୯୪୯), 'ବକ୍ସି ଜଗବନ୍ଧୁ' (୧୯୪୯) ଏସବୁ ନାଟକ ପାରମ୍ପରିକ ଶୈଳୀରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୫୦ ବେଳକୁ ମନୋରଂଜନ 'ଆଗାମୀ' ରଚନା କରି ନବନାଟକର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇଥିଲେ । ପରେ 'ଅବରୋଧ'(୧୯୫୩) ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ କରି ରାଜନୀତିର ଛିଟା ଏହି ଅବରୋଧରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ନାଟ୍ୟକାର ଦାସ ୧୯୫୩ ରୁ ୧୯୬୪ ମଧ୍ୟରେ ନାଟ୍ୟ ରଚନାରୁ ବିରତି ନେଇଥିଲେ । ପରେ ସୌଖିନ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା 'ସୃଜନୀ' ଓ ବେତାର କେନ୍ଦ୍ର ସହ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୬୪ରେ ମନୋରଂଜନ ପ୍ରଥମେ J. B. Priestley ue 'An Inspector calls' ର ଛାୟାନୁବାଦରେ 'ସାଗର ମନ୍ଥନ' ନାଟକ ରଚନା କରି 'ସୃଜନୀ' ମଂରେ ଅଭିନୀତ କରାଇଥିଲେ । ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତି ସମୟରେ ମନୋରଂଜନ ଦର୍ଶକଙ୍କ ରୁଚି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ନାଟକମାନ ରଚନା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୬୮ରେ ରଚିତ 'ବନହଂସୀ' ନାଟକ ଥିଲା 'ସୃଜନୀ' ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥାର ଦ୍ୱିତୀୟ ଅବଦାନ । ୧୯୬୯ରେ 'ଅରଣ୍ୟ ଫସଲ' ରଚିତ ହେଲା । ଏଥିରେ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ପ୍ରତୀକର ଯଥାରୀତି ରୂପାୟନ ଘଟିଥିଲା । ୧୯୭୧ରେ ରଚିତ 'ଅମୃତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଃ' ନାଟକ ଥିଲା 'ସୃଜନୀ'

ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥାର ଶେଷ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ନାଟକ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ 'କାଠଘୋଡ଼ା' (୧୯୭୪), 'ଉର୍ମି'(୧୯୭୫), 'ଶବ୍ଦଲିପି' (୧୯୭୫), 'କ୍ଳାନ୍ତ ପ୍ରଜାପତି' (୧୯୭୮), 'ବିତର୍କିତ ଅପରାହ୍ନ' (୧୯୭୯) ଓ 'ନନ୍ଦିକାକେଶରୀ'(୧୯୮୫) ନାଟକ ରଚନା କରିଥିଲେ ।

ନାଟକ ବ୍ୟତୀତ ମନୋରଂଜନ ଦାସ ପାଞ୍ଚଟି ଏକାଙ୍କିକା ରଚନା କରିଥିଲେ । ସେଗୁଡ଼ିକ ଯଥା- 'ଛୋଟ ନାଟକ'(୧୯୬୩), 'ମହାସମୁଦ୍ର'(୧୯୬୭), 'ଅବବାହିକାର ସ୍ୱପ୍ନ'(୧୯୭୬), 'ନାଟ୍ୟଗୁଚ୍ଛ' (୧୯୮୦) ଏବଂ 'ବିଚିତ୍ର ମନର ନାଟକ'(୧୯୮୯) । ସେହିପରି ତାଙ୍କର ଅନୁଦିତ ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ 'ସାଗର ମନ୍ଥନ' ଥିଲା ପ୍ରଥମ । Moliere ଙ୍କ ଇଂରାଜୀ ନାଟକ 'Would be Gentleman' ର ଅନୁବାଦ 'ଭଦ୍ରଲୋକ' ନାଟକ । Moliere ଙ୍କ ଅନ୍ୟ ଏକ ନାଟକ 'The Physician inspite of Himself'ର ଅନୁବାଦ ହେଉଛି 'ତଥାପି ଡାକ୍ତର' ନାଟକ । ବିଜନ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ 'ନବାନ୍ନ'ର ଓଡ଼ିଆ ରୂପାନ୍ତର 'ନବାନ୍ନ' ନାଟକ ଲେଖିଥିଲେ । ନାଟ୍ୟକାର ମନୋରଞ୍ଜନଙ୍କ 'ଅରଣ୍ୟ ଫସଲ', 'କାଠଘୋଡ଼ା', 'ବନହଂସୀ', 'ଶବ୍ଦଲିପି', 'ବିତର୍କିତ ଅପରାହ୍ନ' ଆଦି ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ଇଂରାଜୀ, ହିନ୍ଦୀ, ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ଅନୁଦିତ ହୋଇଛି । ନାଟ୍ୟକାର ନିଜ ସାରସ୍ୱତ ସୃଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ କେତେକ ସାରସ୍ୱତ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇଛନ୍ତି । 'ଛୋଟ ନାଟକ' ଏକାଙ୍କିକା ସଂଗ୍ରହ ନିମନ୍ତେ ୧୯୬୪ରେ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପୁରସ୍କାର, 'ଅରଣ୍ୟ ଫସଲ' ନିମନ୍ତେ ୧୯୭୧ରେ କେନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପୁରସ୍କାର, 'ନନ୍ଦିକାକେଶରୀ' ପାଇଁ ଶାରଳା ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତ କରିଥିଲେ । ଏତତବ୍ୟତୀତ କେନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡେମୀ, ଓଡ଼ିଶା ସଙ୍ଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡେମୀ ପକ୍ଷରୁ ପୁରସ୍କାର ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଆକାଶବାଣୀ, ଦୂରଦର୍ଶନ ଇତ୍ୟାଦି ଠାରୁ ପୁରସ୍କାର, ସମ୍ମାନ ପାଇ ଅଜସ୍ର ସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଥିଲେ ।

ମନୋରଂଜନ ଦାସ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ନାଟକ 'ରାତ୍ରି' ଲେଖା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ୧୯୪୧ରେ । ଏହା ଶେଷ ହେଲା ୧୯୪୨ ବେଳକୁ । ପ୍ରଥମେ ଏହି ନାଟକଟି ବନ୍ଧୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଠଗଡ଼ରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ଏହା ଆଜି ଯାଏଁ ଅପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ରହିଛି । 'ଜନ୍ମମାଟି' ନାଟକରେ ନଗର ସଭ୍ୟତା ଏବଂ ପଲ୍ଲୀ ସଭ୍ୟତା ମାଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ଦେଖାଇ ପଲ୍ଲୀ ସଭ୍ୟତାର ଜୟ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ପୁଣି ମାଟି ଓ ନାରୀକୁ ନେଇ ଚାଲିଥିବା ଚିରନ୍ତନ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର କଥା କୁହାଯାଇଛି । ନାଟ୍ୟକାର ଦାସଙ୍କ 'ଯୌବନ' ନାଟକଟି ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ରଙ୍ଗମଂଚରେ ୧୯୪୪ ଜୁଲାଇ ୧୪ରେ ସଫଳତାର ସହ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । 'ଯୌବନ' ର ସଫଳତା ପରେ ମନୋରଂଜନ ଆଉ ପଛକୁ ଫେରି ଚାହିଁ ନଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ସଫଳ ନାଟକ ଲେଖିଚାଲିଲେ । 'କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ' ନାଟକଟି ୧୯୪୭ ଫେବୃଆରୀ ୧ରେ ଓଡ଼ିଶା ଥିଏଟରରେ ପ୍ରଥମେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ଥିଲା ଏକ ଚରିତ ନାଟକ । ଏଥିରେ ଭଞ୍ଜ ସଙ୍ଗୀତର ବହୁଳ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । 'ଅଗଷ୍ଟ ନ'' ଓ 'ବକ୍ସି ଜଗବନ୍ଧୁ' ଥିଲା ଦୁଇଟି ଲୋକପ୍ରିୟ ନାଟକ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ଗାଁ ଗହଳିରେ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଳନ ଉତ୍ସବ ଅବସରରେ ପରିବେଷିତ ହେବା ପାଇଁ, ସେହି ସମୟ ଖଣ୍ଡର ଚାହିଦାକୁ ନେଇ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । 'ଅଗଷ୍ଟ ନ''ରେ ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜର ଦେଶ ପାଇଁ ତ୍ୟାଗର ଭାବନା ରହିଥିବା ପ୍ରଫେସର ଦାସ ଏହି ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜର ଗୁରୁ ତଥା ଦିଗଦର୍ଶକ, ବାରୁଣୀ ଓ ମାୟା ଭଳି ତରୁଣୀ ନିଜ ଜୀବନକୁ ପାଣି ଛଡ଼ାଇ କିଭଳି ଦେଶକାମ କରୁଥିଲେ ତାହା ଏହି ନାଟକରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଛି । ୧୮୧୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ପାଇକ ବିଦ୍ରୋହ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରଚିତ 'ବକ୍ସି ଜଗବନ୍ଧୁ' ନାଟକଟିକୁ ନାଟ୍ୟକାର ଦାସ ଇତିହାସ ସହ କଳ୍ପନାର ପୁଟ ଦେଇ ବେଶ୍ ବର୍ଣ୍ଣିଳ କରି ଗଢ଼ି ତୋଳିଛନ୍ତି । ଏହିଠାରେ ମନୋରଂଜନଙ୍କ ପାରମ୍ପରିକ ନାଟ୍ୟ ରଚନାର ଯୁଗ ଶେଷ ହୋଇଥିଲା ।

୧୯୫୦ ବେଳକୁ ଓଡ଼ିଆ ନୂତନ ନାଟ୍ୟଧାରାର ପ୍ରଥମ ଅର୍ଘ୍ୟ ମନୋରଂଜନଙ୍କ 'ଆଗାମୀ' ନାଟକଟି ଯଥାର୍ଥରେ ଥିଲା ଆଗାମୀ ଯୁଗ ପାଇଁ ଏକ ଆହ୍ୱାନ । ନାଟ୍ୟକାର ଏହି ନାଟକଟିରେ ଫ୍ରଏଡ୍, ମାର୍କସ୍ ଏବଂ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଆଦର୍ଶକୁ ସୁନ୍ଦର ଏକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟରେ ଉପନୀତ କରାଇଥିଲେ । ତିନି ଅଙ୍କ ବିଶିଷ୍ଟ 'ଆଗାମୀ' ନାଟକରେ ନାଟ୍ୟକାର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବନାର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇଥିବା ବେଳେ, 'ଅବରୋଧ' ନାଟକରେ ରାଜନୀତି ସଚେତନତା ପାଲଟିଥିଲା ମୁଖ୍ୟ ଉପଜୀବ୍ୟ ବିଷୟ । ଏହି ନାଟକକୁ ଦେଖିଲେ ଜଣାଯାଏ, ନାଟ୍ୟକାର ମାର୍କସ୍ ଓ ଫ୍ରଏଡଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମାର୍କସଙ୍କୁ ଏଠାରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ଅନୁଭୂତ ରାଜନୈତିକ ଛକାପଞ୍ଝା, ଜଣ ସ୍ୱାର୍ଥ ଯଜ୍ଞରେ ଗଣ ସ୍ୱାର୍ଥର ଆହୁତି ଆଦି ଘଟଣାକୁ ସେ ସମୟରେ ନାଟ୍ୟକାର ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରି 'ଅବରୋଧ' ରଚନା କରିବା ପାଇଁ ମନ ବଳାଇଥିଲେ । 'ଆଗାମୀ' 'ୟୁନାଇଟେଡ୍ ଆର୍ଟିଷ୍ଟ' ନାମକ ଏକ ସୌଖିନ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ମଂଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଶିଳ୍ପପତି ଓ ଶ୍ରମିକ ସଂଘର୍ଷର ଏକ ସୂଚନା ସମାନ୍ତରାଳ ଭାବରେ ଏଥିରେ ରହିଛି । ଶିଳ୍ପପତି ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି କୈନ୍ଦ୍ରିକତା ସହିତ ଦୁଇଯୋଡ଼ା ତରୁଣ ତରୁଣୀଙ୍କର ଅଶାନ୍ତି ଜନିତ ଚିତ୍ତ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟର ବିଶ୍ଳେଷଣ ହିଁ ହୋଇଛି ନାଟକର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ନାଟକରେ ସରସୀ ସରୋଜ ପାଇଁ ରୁମାଲରେ 'ସ' ବୁଣିଚି, ଯାହା ଅଧାବୁଣାରେ ସୀମିତ ରହିଛି । ନାଟକରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚରିତ୍ରଙ୍କର ବୀଣାର ତାର ଛିଣ୍ଡି ଯାଇଛି । ତଥାପି ସେମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ହେବ ଆଗାମୀ କାଲି ପାଇଁ । 'ଅବରୋଧ'ରେ ରାଜନୀତିର କଳୁଷିତ ରୂପ ଉଦ୍ଘାଟନ କରିଚନ୍ତି ନାଟ୍ୟକାର । ନେତାଙ୍କ କ୍ଷମତା

ଲିପସା ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାର୍ଥ ସୁରକ୍ଷା ପ୍ରବଣତା ଏହି ନାଟକର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ । ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଦାସ ଚାହାଁନ୍ତି ଶୋଷଣ ମୁକ୍ତ ପ୍ରଶାସନ । ମାତ୍ର ତାହା ସମ୍ଭବ ହୁଏନା । ସୁଧାଂଶୁ, ସୁମିତ୍ରା, ଫାଲଗୁନିର ସ୍ୱରକୁ ଚପାଇ ଦିଆଯାଇ ନୂତନ ଯୁବଶକ୍ତିର ମାର୍ଗ ଅବରୁଦ୍ଧ କରି ଦିଆଯାଏ । 'ଆଗାମୀ' ଓ 'ଅବରୋଧ'ରେ ଶ୍ରେଣୀ ସଂଘର୍ଷ, ରାଜନୈତିକ ବିଚାରଧାରା ରହିଛି । ୧୯୫୦ରେ 'ଆଗାମୀ' ରଚନା ବେଳକୁ ନାଟ୍ୟକାର ଆଗାମୀର ଯେଉଁ ଦ୍ୱିଧାବିଭକ୍ତ ରୂପ ଦେଖିଥିଲେ ତାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଦୁଇଟି ଧାରାରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ରାଜନୀତି ପିଣ୍ଡିତ ଧାରାଟି 'ଅବରୋଧ' ପାଖରେ ଅବରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା ଓ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱଭିତ୍ତିକ ଧାରାଟି କ୍ରମେ ଗତିଶୀଳ ହୋଇ ଦିଗନ୍ତପ୍ରସାରୀ ହୋଇଥିଲା ।

ଏହା ପରେ ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସ ୧୯୫୩ ରୁ ୧୯୬୪ ମଧ୍ୟରେ ନାଟ୍ୟ ରଚନାରୁ ବିରତି ନେଇଥିଲେ । ଏହି କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀ ଦାସ ଏଲ୍. ଏଲ୍. ବି ପାସ୍ କରି ୧୯୫୬ ରୁ ୧୯୫୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଇନ୍ ବ୍ୟବସାୟ ସହ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ପରେ ଆଇନ୍ ବ୍ୟବସାୟ ଛାଡ଼ି ୧୯୫୮ ମସିହାରୁ ୧୯୬୧ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ନାଟ୍ୟକାର ଦାସ ଆକାଶବାଣୀ କଟକର ଆଞ୍ଚଳିକ ସମ୍ବାଦ ବିଭାଗରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଥିଲେ । ୧୯୬୧ ମସିହାରେ ଆକାଶବାଣୀ କଟକର ନାଟ୍ୟ-ପ୍ରଯୋଜକ ଭାବେ ମନୋରଞ୍ଜନ ଅବସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ବେତାର ନାଟିକା ରଚନାରେ ମଧ୍ୟ ମନ ବଳାଇଥିଲେ । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ନିଜେ ମନୋରଞ୍ଜନ କହନ୍ତି- "୧୯୫୮ ମସିହାରେ ମୁଁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର ପାଇଁ ଆକାଶବାଣୀର ସମ୍ବାଦ ବିଭାଗରେ ଯୋଗଦାନ କଲି । କଟକରେ ଆକାଶବାଣୀ ୧୯୪୮ରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ୧୯୫୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର କୌଣସି ନାଟିକା ସେଥିରେ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇନଥିଲା । ଆକାଶବାଣୀରେ ଯୋଗଦାନ ପରେ ଆକାଶବାଣୀ ପାଇଁ ମୋତେ କ୍ରମେ ବେତାର ନାଟିକାମାନ ଲେଖିବାକୁ ପଡ଼ିଲା" ।(ଅବବାହିକାର ସ୍ୱପ୍ନ, ପୃଷ୍ଠା-୧) ଏହି ବେତାର କେନ୍ଦ୍ର ସହ ଜଡ଼ିତ ହେବା 'ଲରେ ସେ ତାଙ୍କ ନାଟକ ଗୁଡ଼ିକରେ ନୂତନ ନୂତନ ଶୈଳୀର ପରୀକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଥିଲେ । ବେତାର ନାଟକକୁ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ । ବେତାର ନାଟକକୁ ରଙ୍ଗମ*ରେ ଅଭିନୀତ କରାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମନୋରଞ୍ଜନ କହନ୍ତି- "ବେତାର ନାଟକକୁ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥାୟୀ ପରିସରଭୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ନୂତନ ଶୈଳୀ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନର ଉଦ୍ୟମ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠାରେ କିଏ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବେ କରିଛି କି ନାହିଁ ତା'ର ଖବର ମୋ ପାଖରେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ବେତାର ନାଟକ ଲେଖାର ପ୍ରଥମ ଦିନଠାରୁ ବେତାର ଓ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଉଭୟ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ଏକ ନୂତନ ଶୈଳୀ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବା ଲାଗି ମୁଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଆସିଛି" । (ଅବବାହିକାର ସ୍ୱପ୍ନ, ପୃଷ୍ଠା-୨) ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ନାଟ୍ୟକାର ଦାସ ବେତାର ନାଟକ ସହ ଜଡ଼ିତ ହେବା ଫଳରେ ତାଙ୍କ ରଚିତ ନାଟକଗୁଡ଼ିକରେ ବେତାର ନାଟକର ପରିବେଷଣଗତ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିଲା ।

୧୯୬୪ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସରେ ଗଠିତ ସୌଖିନ ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା 'ସୃଜନୀ'ର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଥିଲେ ନାଟ୍ୟକାର ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସ । ଏହି 'ସୃଜନୀ' ସହ ଜଡ଼ିତ ଥିଲେ ହେମନ୍ତ ଦାସ, ଗୋବିନ୍ଦ ତେଜ୍, ଅନନ୍ତ ମହାପାତ୍ର, ଝରଣା ଦାସ, ତୁଳସୀ ଦାସ ପ୍ରମୁଖ । 'ସୃଜନୀ'ର ସୃଜନ ବୀଣା ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲା ଓଡିଶାରେ ଏକ ଭିନ୍ନ ନାଟ୍ୟ ପ୍ରବୃତ୍ତି । ତେବେ ଏହା ସ୍ୱଳ୍ପ ସମୟ (୧୯୬୪-୭୧) ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କମ୍ ସମୟରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନାଟକ ଲେଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିଲା । 'ସୃଜନୀ' ସାତବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଚାରୋଟି ନାଟକ ମ*ସ୍ଥ କରିଥିଲା । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ମନୋରଞ୍ଜନଙ୍କ 'ସାଗରମନ୍ଥନ', 'ବନହଂସୀ', 'ଅମୃତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଃ', ଥିବାବେଳେ ବିଶ୍ୱଜିତ୍ ଦାସଙ୍କ 'ପ୍ରତାପଗଡ଼ରେ ଦି'ଦିନ' ନାଟକ ରହିଥିଲା । ସୃଜନୀର ପ୍ରଥମ ଅର୍ଘ୍ୟ 'ସାଗର ମନ୍ଥନ'(୧୯୬୪) ଥିଲା ଏକ ଅନୁଦିତ ନାଟକ । ମଣିଷ ମନ ସାଗରର ମନ୍ଥନ କଥା ଏହି ନାଟକରେ କୁହାଯାଇଛି । ନାଟକର କାହାଣୀ, ସଂଳାପ, ଅଭିନୟ ଖୁବ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ । ପ୍ରୟୋଗ ପରୀକ୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ୧୯୬୪ ରୁ ୧୯୮୪ ଏହି ଦୀର୍ଘ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷର ନାଟକ ଥିଲା ଖୁବ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ।

ସୃଜନୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ମଂଚସ୍ଥ ନାଟକ 'ବନହଂସୀ'(୧୯୬୮) । ଏହି ନାଟକରେ କେବଳ ମଂଚ ନୁହେଁ, ଘଟଣା ବିନ୍ୟାସ, ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ, ସାମଗ୍ରିକ ଭାବେ କାହାଣୀକୁ ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ନାଟ୍ୟକାର ନେଇଛନ୍ତି । 'ବନହଂସୀ' ନାମଟି ଏକ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ । ଏହା ଉପରେ ଇବସନଙ୍କ 'ୱାଇଲ୍ଡ ଡକ୍'ର ପ୍ରଭାବ ରହିଛି । ଏହି ନାଟକରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିବାଦର ପ୍ରୟୋଗ ରହିଛି । ଏହା ୱାନ୍ ସେଟର ନାଟକ । ଡାକ୍ତର ପ୍ରବୀର ଚୌଧୁରୀଙ୍କ କ୍ଲିନିକ୍ ହେଉଛି ନାଟକର ମୁଖ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ । ଏହି ନାଟକରେ ମଂଚରେ କଣ୍ଟା ବିହୀନ ପେଣ୍ଡୁଲମ୍ ଘଣ୍ଟାର ପ୍ରତୀକ ମାଧ୍ୟମରେ ସମୟହୀନତାର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି । ମଣିଷର ମନ ଭିତରେ ଗୋଟେ ସମୟେ ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ଏକ ବିନ୍ଦୁରେ ଅଟକି ଯାଉଛନ୍ତି । ବନହଂସୀରେ ମନର ଏଇ ଜଟିଳ ସ୍ଥିତିର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇଛି, ସାତଟି ଯୁଗଯନ୍ତ୍ରଣା ନିପିଡ଼ିତ ଚରିତ୍ର ଦ୍ୱାରା । ସମୟ ଏବଂ ସ୍ଥାନର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଏହି ନାଟକରେ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇଛି । ଏଥିରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧରାବନ୍ଧା କାହାଣୀ ନାହିଁ । ନାଟକର ଆରମ୍ଭ ଯେଉଁଠାରୁ ହୋଇଛି, ଶେଷ ମଧ୍ୟ ସେଇଠି ହୋଇଛି । ମଣିଷର ବୌଦ୍ଧିକ ଚେତନାକୁ ଏହି ନାଟକ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରୁଛି । 'ଅରଣ୍ୟ ଫସଲ' ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ସଫଳତମ ସୃଷ୍ଟି । 'ଫ୍ରେଣ୍ଡସ ୟୁନିଅନ୍' ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ଏହା ମ*ସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ଏକ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ନାଟକ । ମଣିଷ ମନ ଏକ ଆଦିମ ଅରଣ୍ୟ । ଏହି ନାଟକରେ ମନ ଅରଣ୍ୟ କଥା କୁହାଯାଇଛି । ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ଛଳନା, ପ୍ରତାରଣା,

ଅନ୍ତଃସାର ଶୂନ୍ୟତା, ନିଷ୍ଫଳତା ଆଦିକୁ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ଲାଗି ନାଟ୍ୟକାର ଏଥିରେ ଯୌନଜୀବନକୁ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଅଦମ୍ୟ କାମନା ଯୌନତାର ପ୍ରତୀକ ଭାବେ 'ଛେଳି'କୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ମୂଲ୍ୟବୋଧର ପ୍ରତୀକ ରୂପେ 'ସୁନାଖଣି'କୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ମଣିଷର ଅସଲଗ୍ନ ଜୀବନଯାପନ ପଦ୍ଧତି ଦର୍ଶାଇବା ପାଇଁ ନାଟକରେ କ୍ଷୁଦ୍ର, ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଟେଲିଗ୍ରାଫିକ୍ ସଂଳାପର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛି । ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ଜୀବନର ଅସହାୟତା, ଯୌନତା, ନିରର୍ଥକତାର ଚିତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରକୃତ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଅବସାନ ଘଟିଛି ।

'ଅମୃତସ୍ୟ ପୁତ୍ରଃ'(୧୯୭୧) 'ସୃଜନୀ' ଦ୍ୱାରା ମଞ୍ଚସ୍ଥ ଶେଷ ନାଟକ ଅଟେ । ନାଟକର ନାମକରଣ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ । ମଣିଷ ହେଉଛି ଅମୃତର ସନ୍ତାନ, ତାହାର ମରଣ ନାହିଁ । ଏହି ନାଟକର ମୂଳରେ ରହିଥିଲା ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣଙ୍କ 'ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପ୍ଳବ'ର ପ୍ରେରଣା । ନାଟ୍ୟକାର ଏହି ନାଟକରେ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା ରଖିଛନ୍ତି । ଉକ୍ତ ନାଟକରେ ଯୁବଶକ୍ତିର ବିପ୍ଳବ ସନାତନ ଓ ସୁଚେତା ନେଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ନୂଆ କରି ଗଢ଼ିପାରିବେ ବୋଲି ପୁରୁଣାକୁ ଭାଙ୍ଗିବା ପାଇଁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ନାଟକର ସେଟ୍ ଡିଜାଇନ୍ ନୂଆ ଶୈଳୀରେ ହୋଇଛି । ରେଳ ଷ୍ଟେସନ୍ ପ୍ଲାଟଫର୍ମ ସହ ବିଶ୍ରାମ କକ୍ଷ ରହିଛି । ନାଟକରେ ସନାତନ, ସୁଚେତା ସହ ବିମଳ ବାବୁ, ନିର୍ମଳା ଦେବୀ, ଏ. ଏସ୍. ଏମ୍ ବାବୁ ରହିଛନ୍ତି । ନାଟକରେ ଏ. ଏସ୍. ଏମ୍ ବାବୁ ଆଧୁନିକ ମଣିଷର ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ଚରିତ୍ରର ପ୍ରତୀକ । ତା ଜୀବନରେ ସେ ବିଫଳତାର ବହୁ ସ୍ୱାଦ ଚାଖିଛି । ପୁଣି ପୁରୁଣା ମୂଲ୍ୟବୋଧ ବା ଗତାନୁଗତିକର ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ଚଳନ୍ତା ଟ୍ରେନକୁ ନିଆଯାଇଛି । ନାଟକରେ ଏହି ପୁରୁଣା ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ଭାଙ୍ଗି ନୂଆ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ଟ୍ରେନ୍ ଆଗରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି ସନାତନ । ଗଢ଼ିବାର ଶକ୍ତି ନେଇ ସନାତନ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଛି । ଆଲୋଚ୍ୟ ନାଟକରେ ନାଟ୍ୟକାର ଦାସ ପ୍ରଥମ କରି ଲୋକ ଉପାଦାନର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ବୈଷ୍ଣବ ପାଣିଙ୍କ ସୁଆଙ୍ଗକୁ ସନାତନ ଓ ସୁଚେତା ମୁଖରେ ଦେଇଛନ୍ତି । ନାଟକରେ ଘଟଣା ଓ ଚରିତ୍ରର ରୂପାନ୍ତର ଘଟିଛି । ମଣିଷ ଭିତରେ ରହିଛି ଧ୍ୱଂସ ଓ ସୃଷ୍ଟିର ଉପାଦାନ । ନାଟ୍ୟକାର ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଆମୂଳଚୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି ନାୟକ ସନାତନ ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ । ପରେ 'କାଠଘୋଡ଼ା'ରେ ଲୋକନାଟ୍ୟ ଶୈଳୀର ପୁନଃ ପ୍ରଚଳନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଆଧୁନିକ ମଣିଷର ବୈବାହିକ ଜୀବନର ଅସଫଳତାର ଚିତ୍ର ଉକ୍ତ ନାଟକରେ ଦୁଇଯୋଡ଼ା ଦମ୍ପତି ଦୀପା-ଅରୁଣ ଓ ପିତାମ୍ବର-ଶିଖା ମାଧ୍ୟମରେ ନାଟ୍ୟକାର ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ନାଟକରେ 'କାଠଘୋଡ଼ା' ହେଉଛି ନିଷ୍ପ୍ରାଣ ଜୀବନର ପ୍ରତୀକ । ନାଟ୍ୟକାର ସୂତ୍ରଧର ମାଧ୍ୟମରେ କାହାଣୀର ଅବତାରଣା କରିଚନ୍ତି । କାଠଘୋଡ଼ାର ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ଆଧୁନିକ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାର ନିଷ୍ପ୍ରାଣ ଚିତ୍ର ନାଟକରେ ଦିଆଯାଇଛି । ମଣିଷ ଯାହା ଚାହେଁ ତାହା କେବେ ପାଏ ନାହିଁ- ଏହି କଥା 'କାଠଘୋଡ଼ା' ରେ କୁହାଯାଇଛି ।

ମନୋରଞ୍ଜନଙ୍କ ଲୋକନାଟ୍ୟ ଶୈଳୀ ପ୍ରୟୋଗିତ ଅନ୍ୟ ଏକ ସଂଳ ନାଟକ ହେଉଛି 'ନନ୍ଦିକା କେଶରୀ' (୧୯୮୫) । ଏହା ୧୯୮୪ରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଠାରେ 'ଅଭିନୟ' ନାଟ୍ୟସଂସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ମଂସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଲୋକନାଟ୍ୟ ଦେଶିଆ ନାଟକୁ ନାଟକର ଆଙ୍ଗିକରେ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି । ଯୁଦ୍ଧ ବିହୀନ ପୃଥିବୀର ପରିକଳ୍ପନା କରୁଥିବା ନାରୀଟି କିଭଳି ଅସହାୟ ହୋଇଯାଏ, ତାହା ଏହି ନାଟକର ନାୟିକା ସୁବର୍ଣ୍ଣକେଶରୀଙ୍କ ଦୁହିତା ନାନ୍ଦିକା ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ କୁହାଯାଇଛି । ନନ୍ଦିକା କେବଳ ରାଜଜେମା ନୁହେଁ, ସେ ସମାଜର ସବୁଶ୍ରେଣୀର ଝିଅ ଅଟେ । ନାଟକରେ ନନ୍ଦିକାର ମନୋଭାବକୁ ପିତା ସୁବର୍ଣ୍ଣକେଶରୀ, ପ୍ରେମିକ ଚୋଳଗଙ୍ଗ ଓ ବାଲ୍ୟ ବନ୍ଧୁ ବାସୁଦେବ କେହି ବି ବୁଝିପାରିନାହାଁନ୍ତି । ଶେଷରେ ସର୍ବକାଳୀନ ଶାନ୍ତି କାମନା କରୁଥିବା ନାୟିକା ବିଶ୍ୱାସଘାତକତାରେ ପଡ଼ି ହୀରାମୁଦି ଚାଟି ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଛି । ଏବଂ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଛି ସର୍ବକାଳୀନ ଶାନ୍ତିକାମନାକାରୀ ନାୟିକା ଭାବରେ । ନାଟ୍ୟକାର ନାଟକର ଆଙ୍ଗିକରେ ଦେଶିଆ ନାଟ ସହ ଢଗଢମାଳି, ପହଲି, ଲୋକବାଦ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଶୈଳୀରେ ନାଟକକୁ ସଫଳତାର ସହ ଦର୍ଶକଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି ।

'ଉର୍ମି'ରେ ପୁନର୍ଜୀବନ ଲାଭ କଥା କୁହାଯାଇଛି । ଯେଉଁଠି ଚରିତ୍ରମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ଖୋଜି ଅନ୍ତିମ ସମୟରେ ପରସ୍ପର ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିପାରିଛନ୍ତି । 'ଶବ୍ଦଲିପି' ଶବ୍ଦ ଓ ଲିପିର ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ପର୍କହୀନତାର କଥା କହିଛି । ପ୍ରେମ, ଦୟା, ସ୍ନେହ, କ୍ଷମା, ପରୋପକାର ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଭଳି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଗୁଣମାନ ନିଜ ନିଜର ପୂର୍ବ ଗୁରୁତ୍ୱ ହରାଇବା ଫଳରେ ସାମାଜିକ ଜୀବନ କିପରି ବିଡ଼ମ୍ବିତ ହୋଇଯାଏ 'ଶବ୍ଦଲିପି'ରେ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯାଇଛି । ଏହି ନାଟକରେ 'ସୂତ୍ରଧର'କୁ 'ଆବାହକ' ରୂପରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଛି । 'କ୍ଳାନ୍ତ ପ୍ରଜାପତି' ନାଟକରେ ମଣିଷର ଅସହାୟତାର ଏକ କରୁଣ ରୂପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପ୍ରେମ, ପ୍ରଣୟ, ସ୍ନେହ, ମମତା ଏଠାରେ ଏକ ଗଭୀର ଆବର୍ତ୍ତ ମାତ୍ର, ଯାହା ଭିତରେ ନିରୁପାୟ ମଣିଷ କେବଳ ଘୁରୁଚି ଆଉ ଘୁରୁଚି । ଦୁଇଯୋଡା ପୁରୁଷ ତଥା ଦୁଇ ନାରୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କଗତ ଜଟିଳତାକୁ ନେଇ ନାଟକଟି ରଚିତ । ନାଟକରେ ପବିତ୍ରତାର ପ୍ରତୀକ ରୂପରେ ଏକ ଦକ୍ଷିଣାବର୍ତ୍ତ ଶଙ୍ଖର ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି । ଯାହାକୁ ବଜାଇ ନପାରି ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଚାରିତ୍ରିକ ଶୁଚିତାର କଷଟିରେ ହାରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଜ୍ଞାନୀ ଯୁବକ ଅନୁପମ ପରିବାରର ସ୍ୱାଦ ଖୋଜି କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇପଡିଛି । ଏହି 'କ୍ଳାନ୍ତ ପ୍ରଜାପତି' ଅବଦମିତ ମନ ବିଶ୍ଳେଷଣର ନାଟ୍ୟରୂପ ଅଟେ । 'ବିତର୍କିତ ଅପରାହ୍ନ' ନାଟକଟି

୧୯୮୦ରେ ଜଟଣୀର 'ସଙ୍ଗୀତା' ନାଟ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଦ୍ୱାରା ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଜେନେରେସନ୍ ଗ୍ୟାପ୍ ବା ପିଢ଼ିଗତ ବ୍ୟବଧାନକୁ ନେଇ ଏହି ନାଟକଟି ରଚିତ । ଏଥିରେ ତିନୋଟି ପିଢ଼ିର ଚିନ୍ତା, ଆଚରଣ ଏବଂ ବ୍ୟବହାରଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ତିନି ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟମ ପୁରୁଷଟିକୁ 'ବିତର୍କିତ' ଭାବରେ ଚିହ୍ନିତ କରାଯାଇଛି । ଶାଶ୍ୱତ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରତି ଗଭୀର ଆସ୍ଥା ଏବଂ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅନୁରକ୍ତି ମୂଳରୁ ହିଁ ବିତର୍କିତ ଅବସ୍ଥାର ସୃଷ୍ଟି ।

ନାଟ୍ୟକାର ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ନାଟକର ବଡ଼ ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଲା ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଟକ ପରସ୍ପର ସହ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା କରନ୍ତି । ମନୋରଞ୍ଜନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଟକରେ ନୂତନ ସ୍ୱରମାନ ପରୀକ୍ଷା ହୋଇଥିବା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ନାଟକରେ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ପ୍ରତୀକର ପ୍ରୟୋଗ କରି ସେ ଆଧୁନିକ ମଣିଷର ବିକଳ, ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ରୂପକୁ ଉଦ୍ଘାଟିତ କରିଛନ୍ତି । ଲୋକ ଉପାଦାନର ପ୍ରୟୋଗ କରି ହଜିଯାଉଥିବା ଲୋକକଳାକୁ ଦର୍ଶକଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି । ନାଟ୍ୟକାର ପାରମ୍ପରିକ ନାଟକ ରଚନାରୁ ନାଟ୍ୟକାର ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ପରୀକ୍ଷାଧର୍ମୀ ଏବଂ ଲୋକ ଉପାଦାନ ଶୈଳୀର ନାଟ୍ୟ ରଚନାକୁ ଆପଣାଇଥିଲେ । ନିଜର ସାରସ୍ୱତ ସୃଷ୍ଟି ଓ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ନିଜର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଦାନ ପାଇଁ ନାଟ୍ୟକାର ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସ ଅଗଣିତ ଦର୍ଶକ ଓ ପାଠକଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇରହିବେ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧. ଦାସ, ମନୋରଞ୍ଜନ; ଆଗାମୀ, କଟକ, ଜନଶକ୍ତି ପୁସ୍ତକାଳୟ, ୨ୟ ପ୍ରକାଶ, ୧୯୬୩

୨. ଦାସ, ମନୋରଞ୍ଜନ; ଅବରୋଧ, କଟକ, ଜନଶକ୍ତି ପୁସ୍ତକାଳୟ, ୧ମ ପ୍ରକାଶ, ୧୯୫୫

୩. ଦାସ, ମନୋରଞ୍ଜନ; କାଠଘୋଡ଼ା, କଟକ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ୫ମ ପ୍ରକାଶ, ୧୯୯୯

୪. ଦାସ, ମନୋରଞ୍ଜନ; ନନ୍ଦିକାକେଶରୀ, କଟକ, ନାଳନ୍ଦା, ୧ମ ପ୍ରକାଶ, ୧୯୮୫

୫. ଦାସ, ମନୋରଞ୍ଜନ; ସ୍ମୃତି ସଂଳାପ (ଆତ୍ମଜୀବନୀ)

୬. ଦାସ, ହେମନ୍ତ କୁମାର; ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶଧାରା, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପୁସ୍ତକ ଭବନ, ୨୦୧୨

୭. ମିଶ୍ର, ସଂଘମିତ୍ରା; ନାଟକ: ବ୍ୟାପ୍ତି ଓ ଦୀପ୍ତି, କଟକ, ଅଗ୍ରଦୂତ, ୧ମ ପ୍ରକାଶ, ୧୯୯୪

୮. ଶତପଥୀ, ଦେବୀ ପ୍ରସାଦ; ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ଲୋକ ଉପାଦାନର ପ୍ରୟୋଗ, କଟକ, ପ୍ରାଚୀ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ, ୧ମ ପ୍ରକାଶ, ୨୦୧୯

୯. ଆମ ସମୟର ସ୍ରଜନୀ(ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସ ବିଶେଷାଙ୍କ); (ସଂ) ହରିହର ଶୁକ୍ଳ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୦୩

୧୦. ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଓ ନାଟ୍ୟକାର; (ସଂ) ସାରଳା ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦ, କଟକ, ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, ୧ମ ପ୍ରକାଶ, ୨୦୧୯

❖ ❖ ❖